

טלטול אופנוע או מכונית בשבת

שאלה

ראובן החנה את אופנועו באופן שהאופנוע חוסם את הדרך למעוניינים לצאת עם רכבם ממגרש החנייה. בשבת בבוקר, ביקש שכנו הנכרי של ראובן מראובן שיזיז את האופנוע, משום שרוצה לצאת עם מכוניתו ממגרש החניה. האם מותר לראובן להזיז את האופנוע בשבת? וכן אם החנה את מכוניתו בצורה כזו, האם מותר יהיה לראובן להזיז את מכוניתו בשבת?

תשובה

תשובתנו תתחלק לט' ענפים בהם יש לעיין:

- הגדרת כלי שמלאכתו לאיסור
- כלי שמלאכתו לאיסור בתורת מוקצה או איסור לטלטלו
- הגדרת טלטול לצורך מקומו
- הגדרת טלטול לצורך גופו
- הגדרת מוקצה מחמת חסרון כיס
- טלטול כלי שמלאכתו לאיסור לצורך גופו כשיש לו כלי היתר להשתמש בו
- טלטול כלי שמלאכתו לאיסור שאין בו מלאכת היתר
- טלטול כלי שמלאכתו לאיסור לצורך הנכרי
- מסקנות לדינא – טלטול מכונית או אופנוע בשבת

א. הגדרת כלי שמלאכתו לאיסור

איתא בשבת (קכב, ב): "אמר רב יהודה: נוטל אדם קורנס של אגוזין לפצע בו את האגוזין, אבל של נפחין לא. קסבר דבר שמלאכתו לאיסור אפילו לצורך גופו אסור". ופירש רש"י (ד"ה אבל): "אבל של נפחין – דעיקרו למלאכת איסור, לא". ומבואר ברש"י, דכל שעיקרו של הכלי למלאכת האיסור, הווי כלי שמלאכתו לאיסור. ובפרי מגדים בהקדמה להלכות מוקצה (סי' ש"ח) העלה שכלי שמלאכתו לאיסור, אם רובו למלאכת האיסור, הגם שלעיתים משתמשים בו להיתר, הווי כלי שמלאכתו לאיסור. והביא ראיה מהרשב"א בשבת (קכ"ג) שכתב דקדירה ריקנית שמבשלין בתוכה, אסור לטלטלה מחמה לצל אע"ג

דלפעמים נותנין בה פירות וכדומה, הואיל ורובה לבישול הרי היא ככלי שמלאכתו לאיסור. והביאור הלכה (סי' ש"ח ס"ג ד"ה קרדום) חלק בזה על הפמ"ג וס"ל דדווקא אם עיקרה למלאכת האיסור ולפעמים משתמשים בו להיתר, הווי ככלי שמלאכתו לאיסור, אבל כשרוב תשמישו לאיסור ועשוי גם למלאכת היתר (וכמו קדירה), מנא ליה דמקצי דעתיה מיניה, והווי ככלי שמלאכתו להיתר. ויש לברר נקודת מחלוקתם, ויכתב בזה בע"ה לקמן אות ב'.

והנה הרמב"ן (שבת קכג, ב) דן בעניין נר אם הוא ככלי שמלאכתו לאיסור או ככלי שמלאכתו להיתר, וז"ל: "ואיכא דקשיא להו, היכי אמר ר"י כל דבר שמלאכתו לאיסור אפילו לצורך גופו ולצורך מקומו אסור, והא איהו אמר בפרק כירה (מו, א) שרגא דמישחא שרי לטלטלה, אלמא דבר שמלאכתו לאיסור לצורך גופו מותר. וי"מ דנרות לאו מלאכתו לאיסור הוא, שאינו אלא בסיס לפתילה ושמן ואין עושין מלאכה, ולא אמרו אלא כגון קורנס ומגרה שבהן עושין מלאכת איסור". וכדעת הרמב"ן ס"ל גם להרשב"א (קכב, ב ד"ה אמר רב יהודה), וכן הסיק בתשובות התשב"ץ (ח"א סי' קל"ז) דנר לא מיקרי כלי שמלאכתו לאיסור, אלא נעשה בסיס. וכן משמע מפירוש רש"י (מה, ב ד"ה אלא לתרגולין. וע"ש בפני יהושע).

ואמנם התוס' בשבת (לו, א ד"ה הא ר"ש) ס"ל דנר מיקרי כלי שמלאכתו לאיסור. וכן כתב בהגהות אשר"י (שבת פ"ג סי' כ') וז"ל: "ודווקא לצורך גופו או מקומו, אבל לצורך לשומרו מחמה לצל אסור". וכן הסיק רבנו הגר"א דנר הווי כלי שמלאכתו לאיסור (רע"ט סק"ב), וכן ס"ל להמשנ"ב (שם ס"ק י"ט), וכן כתב בערוך השולחן (שם סעי' י"ד), וכן הסיק בכף החיים (שם סק"ל) דנר מיקרי כלי שמלאכתו לאיסור. וצ"ב ביסוד מחלוקתם.

ואשר יראה בזה בע"ה, דהנה ביסוד הגדר כלי שמלאכתו לאיסור יש לפרשו בתרי גווני: א) שמשמש לעשיית מלאכת איסור, ב) שכדי להשתמש בו צריך לעשות מלאכת איסור (וכ"ש אם הוא עצמו משמש למלאכת איסור).

ונראה דהרמב"ן וסיעתו ס"ל כפירוש א', שכלי שמלאכתו לאיסור מיקרי דווקא כלים שעושין בהם מלאכת איסור, וכלשון הרמב"ן "שבהן עושין מלאכת איסור". אך התוס' וסיעתם ס"ל כפירוש הב', שכלי שמלאכתו לאיסור מיקרי כל כלי אשר בכדי להגיע לתכליתו בעינן עשיית מלאכת איסור, ולכן פירשו שגם נר, הגם שבגוף הנר אין נעשית פעולת איסור, אבל בכדי להדליק את השלהבת בעינן לנר, ולכן הנר מיקרי כלי שמלאכתו לאיסור.

ונראה להסביר את יסוד דברי הרמב"ן ע"פ מה ששינו במצווה הבאה בעבירה בירושלמי (שבת פ"ד ה"ג): "חבריא בעין קומי ר' יוסא, לא א"ר יוחנן בשם ר"ש

בן יהוצדק מצה גזולה אין אדם יוצא ידי חובתו בפסח, א"ל תמן גופיה עבירה וכו"ו. ומבואר דבמצה גזולה גוף המצווה היא העבירה ולכן לא יוצאים ידי חובה בפסח, ומבואר דכשעושה עבירה ממש עם החפצא של המצווה לא יוצאים ידי חובה, דזהו גופו עבירה, וה"ה בנידונו, לדעת הרמב"ן לא מיקרי מלאכתו לאיסור אלא כשעושה מלאכה ממש עם הכלי, אבל אם הכלי הוא רק משמש לאיסור אך גופו לא איסור זה אינו כלי שמלאכתו לאיסור, וכמו שאיתא בירושלמי (שם) שבקורע בשבת על האבל היות וגוף הבגד אינו בעבירה, אע"פ שעשה מעשה העבירה לא מיקרי מצווה הבאה בעבירה.

אך יש לעיין לפי"ז, דהנה הרשב"א בשבת (קכג, א ד"ה הא דתנן) ס"ל שקדירה מיקרי כלי שמלאכתו לאיסור. והרי לעיל כתבנו דהרשב"א ס"ל דנר מיקרי כלי שמלאכתו להיתר, והסברנו דזהו משום שהרשב"א ס"ל דכלי שמלאכתו לאיסור מיקרי כלי שעושין בו בידים מלאכת איסור כקורנס, אבל נר הווי רק בסיס לשלהבת. ולפי"ז כן הדין גם בקדירה, דהגם שייעודה הוא שיבשלו בה, אך האש היא זו העושה את פעולת האיסור והקדירה שימושה ותפקידה לכנוס את האוכל לתוכה וצ"ב. והסביר בשלמי יהונתן (ח"א עמ' נ"ג), שכיוון שכדי להבעיר את האש סומכין את הקדירה לאש, הרי שבגוף הקדירה נעשית פעולת האיסור. ועוד שבתוסי' בשבת (מ"א, ב ד"ה ש"מ) מבואר שהקדירה עצמה שותפה בעצם המלאכה משום שאוצרת את חום האש בדפנותיה. ואכתי צ"ב קצת.

והנה לעניין הלכה, בשו"ת מנחת שלמה (ח"א סי' ט' עמ' ע"ה) כתב הגרש"ז אויערבך זצ"ל שכלי שמלאכתו לאיסור מיקרי "שהכלי עומד שיעשה בו האדם מלאכת איסור", ונקט כיסוד השני שכל כלי אשר באמצעות הכלי אפשר להגיע לידי מלאכת איסור, מיקרי כלי שמלאכתו לאיסור. וכן כתב בשו"ת אג"מ (או"ח ח"ג סי' מ"ט) שדן בטלטול מאוורר באופן שאין לחוש שינתקו ממקום חיבורו, ובתו"ד כתב: "הנה שלא לצורך גופן ומקומן יש טעם גדול לאסור שהרי הכוח שעושה המלאכה בהן הוא באיסור ע"י חיבורו, אף שאין עצם מלאכתו עניין איסור, דהוראת השעות וגלגל הפאן (מאוורר) לעשות רוח אינו איסור, כיוון דעכ"פ נעשו באיסור". ומבואר דגם האג"מ נקט כיסוד השני, דכל כלי שבאמצעותו יכולים לעבור איסור מיקרי ג"כ כלי שמלאכתו לאיסור. וכן נקטינן למעשה, וכמשי"נ.

לסיכום:

את יסוד הגדר כלי שמלאכתו לאיסור ניתן להסביר בבי' אופנים:
א) הכלי משמש לעשות באמצעותו מלאכת איסור.

ב) שכדי להשתמש בכלי צריך לעשות מלאכת איסור (וכ"ש אם הוא עצמו משמש למלאכת איסור).

הפוסקים הכריעו כאופן השני, שגם כלי שכדי להשתמש בו צריך לעשות מלאכת איסור מיקרי כלי שמלאכתו לאיסור.

ב. כלי שמלאכתו לאיסור בתורת מוקצה או אסור לטלטלו

איתא בשבת (קכג, ב): "ת"ר, בראשונה היו אומרים שלושה כלים ניטלין בשבת, מקצוע של דבילה, וזוהמא וכו' התירו וחזרו והתירו וחזרו וכו' בימי נחמיה בן חכליה נשנית משנה זו, דכתיב: 'בימים ההמה ראיתי ביהודה דורכים גתות בשבת ומביאים הערימות'". וכתוצאה מגזרת נחמיה נפסק, שאסור לטלטל כלי שמלאכתו לאיסור אלא לצורך שימוש בגופו או במקומו של הכלי, אבל כדי לפנותו מחמה לצל אסור לטלטלו. ויסוד הגזרה היה משום שהיו מזלזלים באיסורי שבת.

והנה ראוי לציין, דאין גזרת נחמיה נובעת מצד גזרת מוקצה של רבנן שגזרו לא לטלטל מוקצה, משום שהכלים שגזר עליהם נחמיה משתמשים בהם בשבת, אלא שהקלו בזה להשתמש שלא לצורך, ולכן היו צריכים לגזור גזירה. וכן נראה מבואר מפשט הגמ', דהגע עצמך, קורנס שהוא כלי שמשתמשים בו לפצח בו אגוזים, האם מקצהו אדם מדעתו? או האם מקפידים שלא להשתמש בו? אלא שזוהי גזרה חדשה שאינה קשורה לדיני המוקצה הרגילים ששייך לומר בהם שאדם מקצה דעתו מהחפץ, וכמשי"נ.

ומפורסמים דברי רבנו הגר"א בביאורו ליו"ד (סי' רס"ו סק"ג): "כלי שמלאכתו לאיסור אינו מוקצה שמותר לטלטל לצורך גופו ומקומו, רק מחמה לצל אסור, דהווי שלא לצורך, דאפילו ר"ש דלית ליה מוקצה כלל מודה בזה". ומבואר דרבנו הגר"א ס"ל שכלי שמלאכתו לאיסור מנותק מדיני מוקצה ומותר לטלטלו לצורך גופו ומקומו. ומדוייק מלשונו "דאפילו לר"ש דלית ליה מוקצה כלל, מודה בזה", דאין זה קשור למחלוקת בין ר"ש לר"י בדיני מוקצה, דאין הגזרה תהליך התפתחותי הנובע ממוקצה ודיניו, אלא זוהי גזרה חדשה של נחמיה בן חכליה, ודו"ק.

וכבר הקדים את רבנו הגר"א, בחידושים המיוחסים לר"ן (שבת קכב, ב) וז"ל: "ומיהו ודאי נראה דאפילו לר' שמעון דלית ליה מוקצה מודה הוא בכלים שמלאכתן לאיסור שהן אסורין לטלטל... דלאו משום מוקצה נגעו בהם אלא טלטול הוא שאסרו בשבת בדברים שאין תשמישן רגיל ומשום הוצאה גזרו". ומפורש כני"ל.

ובעומק העניין נראה להוסיף, דהנה לעיל הבאנו שדעת רבנו הגר"א שר מיקרי כלי שמלאכתו לאיסור, ודלא כהרמב"ן וסיעתו דנר הווי בסיס. ואולי לפי מש"נ י"ל דהגדרת כלי שמלאכתו לאיסור הוא כל כלי שבאמצעותו אפשר להגיע לידי מלאכת איסור, הגם שגוף הכלי מעצם הגדרתו אינו עושה איסור אך נחשב ככלי שמלאכתו לאיסור, וכגון מאוורר דפעולת הרוח אינה איסור וכן נר אינו כלי שיש בו איסור, אלא שכדי להגיע לעיקר תכליתו וייעודו חייבים לעבור איסור ולכן חשיב ככלי שמלאכתו לאיסור. ובהכרח נראה, דשם מוקצה פירושו שהחפצא של הכלי הוקצה ואינו בשימוש בשבת, אבל כלי שמלאכתו לאיסור – גוף החפץ לא הוקצה מדעתו של האדם, אלא הייעוד והתכלית של החפץ הוא שגרם שהחפץ יקבל שם של כלי שמלאכתו לאיסור אך לא בתורת שם מוקצה, ודו"ק.

ואמנם החיי אדם (כלל ס"ו סעי' ד') למד דלא כרבנו הגר"א, וז"ל: "כלים שמלאכתן לאיסור וכי' דמהם מקצה דעתו מחמת איסורן, וגם יש לחוש בו שמא יבא לעשות מלאכה בהן ולכן אסרו לטלטל אפילו לצורך הכלי שלא יפסד ויגנב, ולא התירו אא"כ הוא לצורך לשבת וכי' או אפילו אינו צריך לגוף הכלי אבל צריך למקום הכלי, דלתשמישים אלו אינו מקצה מדעתו" וכי'. ומבואר מהחיי אדם שהסביר שכלי שמלאכתו לאיסור מיקרי מוקצה, אלא שמותר לטלטלו לצורך גופו או מקומו. וכנראה שלמד שהגזרה של נחמיה היא מעין תולדה של דיני מוקצה הרגילים.

ומעתה מבוארת שפיר נקודת המחלוקת בין הפמ"ג למשנ"ב שהבאנו לעיל (אות א'). דיש לחקור, האם על כלי שמלאכתו לאיסור יש "שם מוקצה" או שזוהי גזרת טלטול. ונראה מלשון המשנ"ב דלמד כהחיי אדם, דכתב וז"ל: "אבל אם דרך הכלי להשתמש בה לשניהם ורק שלאיסור משתמשין בה יותר, מנלן דמקצה דעתיה מיניה וכי" (באה"ל ס"י ש"ח ד"ה קורדום לחתוך), דהיינו דאין האדם מקצה דעתו מכלי שדרכו להשתמש להיתר ולאיסור. ואמנם הפמ"ג ס"ל שכלי שמלאכתו לאיסור, אם רובו למלאכת איסור, הגם שלעיתים משתמשים בו להיתר, מיקרי כלי שמלאכתו לאיסור, וצ"ל דס"ל דעיקר הגזרה הוא שהיו מטלטלים כלים שלא לצורך, ומכיוון שרובו למלאכת איסור, גזרו שלא לטלטלו, שמא יעשה עמו מלאכת איסור.

והנה הפמ"ג (במש"ז ריש ס"י ש"ח) כתב: "כלי היתר ומונח עליו כלי שמלאכתו לאיסור, צ"ע אי הוי בסיס". וקצת צ"ב אמאי נקט לשון צ"ע, הרי לשיטתו כלי שמלאכתו לאיסור לא מיקרי בו "שם מוקצה" אלא גזרת טלטול, וממילא אין לדונו כמוקצה כלל, ויכתב בזה להלן.

ונראה נפק"מ נוספת, דהפמ"ג כתב להסתפק בכלי שמלאכתו לאיסור שנשבר בשבת ומעתה ראוי רק למלאכת היתר, אם מותר לטלטלו עתה מחמה לצל או

שחל בו הדין מיגו דאיתקצאי בין השמשות איתקצאי לכוליה יומא, ולכאורה י"ל דלפי רבנו הגר"א אין חלים כאן דיני מוקצה ורק טלטול בעלמא וממילא לא שייך כאן הדין מגו דאיתקצאי, אולם לדעת החיי אדם שפיר י"ל דחל הדין מגו דאתקצאי.

ועוד יש להוסיף בזה, דהנה בשבת (קכד, א) הקשו לרבה אליבא דרבי נחמיה שאסר לטלטל כלי שמלאכתו להיתר, היאך שרי לן לטלטל הקערות לאחר האכילה, ותירצו דהווי כגרף של רעי שהתירו חז"ל לפנותו. וכתב הרשב"א שם (ד"ה ואתא בסוף דבריו): "ומהא נמי שמעינן דכל שמטלטל לצורך מקומו, אין אומרין כיוון שסילקו מאותו מקום שהוא צריך לו שומטו מיד ומניחו במקומו, אלא כיוון שמטלטלו לצורך מקומו מניחו באיזה מקום שירצה". וע"ע בח"א (כלל ס"ו הלכה ט"ז) ובמשנ"ב (ס"ק י"ג) שס"ל דה"ה בנוטל לצורך גופו שרי ליה להמשיך לטלטלו למקום שחפץ לשומו.

ובמג"א (סי' ש"ח סק"ז) כתב: "ה"ה בשכח ונטלו כבר שרי ליה לטלטל למקום שירצה", ולא הביא מקור לדבריו, וצ"ב. ובמשנ"ב (ס"ק י"ד) כתב דהאחרונים הכריעו דהאי היתרא לא שייך אלא בכלי שמלאכתו לאיסור ולא במוקצה מחמת גופו וכו', ובשער הציון (ס"ק ט"ו) ציין שכן דעת אבן העוזר ודרך החיים. ואולם רבנו הגר"א (או"ח סי' רס"ו ס"ק י"ב) לא ס"ל כהמג"א וס"ל דלא התירו אלא כשהתחיל לטלטל ברשות. ונראה דנחלקו המג"א והגר"א בהאי דינא, דהגר"א ס"ל דכלי שמלאכתו לאיסור יסודו מצד גזרת טלטול, והאיך יש להתיר אם התחיל לטלטל בלא רשות, דהרי כל עיקר האי דינא הוא כדי שלא יבואו לטלטל ולהקל בהלכות שבת. ואולם המג"א ס"ל דכלי שמלאכתו לאיסור שם מוקצה עליו וס"ל דהאי דינא נאמר בכל מוקצה, ואם כבר עקר את המוקצה ממקומו שפיר יכול להמשיך בטלטול החפץ, וכמו שכתב בערוך השולחן (סי' ש"ח סעי' י"ח) וז"ל: "ואינו מחוייב לזרקה מידו, דהאיסור הוא הנטילה בידיו", ומבואר דכיון שכבר עקר את החפץ יכול בדיעבד להמשיך וליטלו. ואמנם לפי דעת החזו"א (או"ח סי' מ"ט סק"ח) גם לפי הגר"א, אף אם נטלו באיסור מוליכו למקום שירצה ולא כפי שכתבנו. ויל"ע בזה.

ג. הגדרת טלטול לצורך מקומו

בפרק כל הכלים (קכד, א) תנן: "כל הכלים ניטלין לצורך ושלא לצורך, רבי נחמיה אומר אין ניטלין אלא לצורך". וכתב בב"י (ש"ח סעי' ג') דאיפלגו אב"י ורבה בפירושא דמתניתין ואסיק רבא וכו' ודבר שמלאכתו לאיסור לצורך גופו ולצורך מקומו אין, מחמה לצל לא". והנה ביסוד הגדר טלטול לצורך מקומו יש לברר אי הפשט הוא שהותר לטלטל את הכלי לצורך המקום שבו מונח הכלי, או

שהפשט הוא שטלטול לצורך מקומו הותר גם אם קיימת מחמת הטלטול תועלת צדדית, וכגון שהכלי מפריע למנוחתו.

ופסק מרן בשו"ע (שם ס"ג): "כלי שמלאכתו לאיסור מותר לטלטלו בין לצורך גופו וכו' בין לצורך מקומו, דהיינו שצריך להשתמש במקום שהכלי מונח שם". ומלשון השו"ע י"ל שהגדר של טלטול לצורך מקומו פירושו אם צריך להשתמש במקום שהכלי מונח שם אז שרי לטלטל את הכלי, אך אם רוצה לטלטל את הכלי לא משום שצריך להשתמש במקום שבו הכלי מונח אלא שרוצה שבטלטול הכלי יהיה תועלת לגוף המקום, אין זה נקרא טלטול לצורך מקומו.

והנה איתא בשבת (קנד, ב): "אמר רב הונא, היתה בהמתו טעונה כלי זכוכית, מביא כרים וכסתות ומניח תחתיה ומתיר החבלים והשקין נופלין. והאנן תנן נוטל את הכלים הניטלין בשבת, כי קאמר רב הונא בקרני דאומנא דלא חזיא ליה. והא קמבטל כלי מיכנו, בשליפי זוטרי (משאות קטנים)". ופירש בעל המאור (סז, א בדפי הרי"ף): "ויש מפרשין כי שליפי זוטרי דקרני דאומני חזו לטלטולי שאין זה צורך מקומו אלא לפירוק משא דבהמה ודמי כמחמה לצל, ושליפי רברבי מתוך שהם כבדים והוא חס עליהן שלא ישתברו ומקצה להו מקום, יש בהם משום ביטול כלי מהיכנו". וכ"כ המאירי (ד"ה ויש שואלים): "נראה שאין צורך מקומו נאמר אלא שצריך למקומו ממש לישיב בו". ומבואר מדברי הרז"ה והמאירי, שטלטול לצורך מקומו שרי כשצריך להשתמש במקום שהכלי מונח שם, אך כל תועלת שתהיה לגוף המקום, וכמו בבהמה שיש ע"ג משא, לא שרי כלל לטלטל. ומכל הנ"ל יצא לחדש ב"שמירת שבת כהלכתה" (פ"כ ס"י) וז"ל: "אבל כאשר עצם הימצאות הכלי במקום ההוא מפריעה אותו, כמו הפטיש המונח על השולחן והוא מתבייש בשל כך בפני האורחים, אין זה נחשב לצורך מקומו ואסור לטלטלו משם". והפשט בזה כמו שכתבנו לעיל, דטלטול הכלי לצורך מקומו שרי שצריך להשתמש במקום שהכלי מונח שם, אבל לתועלת המקום לא הותר הטלטול. ובהערות לשש"כ (הערה כ"ד) כתב ששמע מהגרש"ז אויערבך זצ"ל "דמפורש בים יששכר על התוספתא בביצה, שמתיר להוציא תפילין מהחדר או לכפות כלי שמלאכתו לאיסור על הנר, כדי להתיר תשמיש המיטה", ומכוח זה רצונו לדמות דין זה לכלים שמפנה מפני אורחיו, שהתועלת היא מגוף המקום, ושרי בזה ג"כ.

וז"ל הים יששכר: "כלי שמלאכתו לאיסור שרי לטלטלן לחדר אחר, דהווי כצריך למקומו, דודאי אין הפירוש בצריך למקומו ממש, אלא כל שמונעו לעשות צרכו שרי, וכן מוכח בשבת (קכג, ב) דקאמר רבא 'מכדי התירו קתני, מה לי לצורך גופו מה לי לצורך מקומו', ופירש רש"י וז"ל: 'מכדי לצורך התירו בפעם ראשונה, מה לי גופו מה לי מקומו, תרווייהו צורך נינהו', אלמא כל שהוא

לצורך שרי. וכיון שזה מונעו מתשמיש שרי לטלטלוי. ואולם אולי אפשר לומר דאין מכאן ראייה שגם לצורך תועלת מגוף המקום שרי לטלטל, דמסתבר הדבר שלצורך מצוות תשמיש המיטה ס"ל להבני יששכר שהתירו איסור מוקצה ואין מכאן ראייה שטלטול לצורך מקומו שרי גם כשצריך לעצמותו של המקום [הגם שצריכים דברי הבני יששכר ביאור, היכן שמענו שלצורך תשמיש המיטה התירו איסור דרבנן וצ"ע]. דאי לא תימא הכי, היאך יפרנס הבני יששכר לשון השו"ע שפסק שטלטול לצורך מקומו הוא דווקא שצריך להשתמש "במקום שהכלי מונח שם", ויל"ע עוד בזה.

ואמנם מצאנו תנא דמסייע לבעל הים יששכר, והוא בשו"ת כונת הלב (והו"ד בשו"ת באר משה ח"ח סי' כ"ט אות ו'), שבתו"ד כתב, שצריך למקומו לאו דווקא מקומו ממש, והשיג עליו באריכות בשו"ת באר משה הנ"ל, יעו"ש.

והנה הגאון הרב מרדכי וויליג שליט"א הביא ראייה לדחות דברי השש"כ (בית יצחק חכ"ב עמ' 100) וז"ל: "ולכאורה ראייה דמותר, מהגמ' (קכד, א) לרבה אליבא דר' נחמיה, הני קערות היכי מטלטלין להו [שהרי רבה לא התיר טלטול כלי שמלאכתו להיתר לצורך מקומו], ומוכח דלרבה מותר, דהווי לצורך מקומו, וכפירש"י. ומסתמת הגמ' נראה שרוצה להסירן רק כי מפריעות לו, וכעין שתירצו בסוף דהוי כגרף של רעי, וא"כ מוכח דזהו לצורך מקומו, ע"כ. ובשו"ת באר משה (ח"ח סי' ל') הביא ראייה לים יששכר מהמג"א (סי' שיא ס"ק י"ד) דאסור לטלטל המת לצורך הכהנים שיהיו יכולים להיות בבתיהם כשהם תחת גג אחד עם המת או שהכהנים יהיו יכולים ליכנס לביהכנ"ס, אם הביהכנ"ס תחת גג אחד עם המת, והתיר רק בטלטול מן הצד (כדעת השו"ע סעי' ה'). ולה"ם יששכר' הדין נותן שיהיה שרי לטלטל בכלי שמלאכתו לאיסור לתועלת מקומו, משום שבמת התירו בכה"ג בטלטול מן הצד, ואם התירו במת, מסתבר שהתירו ג"כ כלים שמלאכתן לאיסור לצורך גופו ומקומו באותו אופן. ודחה שם ראייתו דכ"ז חידוש גבי מת, אך אין לומר זאת גבי כלי שמלאכתו לאיסור.

לסיכום:

טלטול לצורך מקומו פירושו טלטול לצורך שימוש במקום שבו מונח הכלי. כשצריך לטלטל את הכלי לצורך תועלת צדדית וכגון שהכלי מפריע למנוחתו, אין זה נקרא טלטול לצורך מקומו.

טלטול לצורך מקומו בתועלת צדדית מפני כבוד הבריות או לצורך מצווה שרי בכה"ג.

ד. הגדרת טלטול לצורך גופו

תנן בשבת (קכב, ב): "כל הכלים ניטלין בשבת וכו' נוטל אדם קורנס לפצע בו את האגוזין, קרדום לחתוך בו את הדבילה, מגירה לגור בה את הגבינה". ומבואר דמותר לטלטל כלי שמלאכתו לאיסור לצורך שימוש של היתר, כגון קורנס לפצוע בו אגוזים וכיוצא בזה. ויש לחקור בהאי היתרא דטלטול לצורך גופו, אי הפשט בזה הוא שהתירו טלטול בגוף הכלי לצורך שימוש של היתר, או שהתירו גם טלטול לצורך גופו של המשתמש בגוף הכלי (דהיינו המשתמש בגוף הכלי, נקרא גם כן גופו).

ובשו"ע (סי' ש"ח ס"ג) פסק: "כלי שמלאכתו לאיסור מותר לטלטלו בין לצורך גופו, כגון קורנס של זהבים או נפחים לפצוע בו אגוזים, קרדום לחתוך בו דבלה וכו'", ומבואר בפשטות דהתירו לטלטל כלי שמלאכתו לאיסור לצורך שימוש בגוף הכלי. וביתחלה לדודי (ש"ח אות ה' ד"ה ולכאורה) חידש, דה"ה אם צריך השתמש בגוף הכלי בשבת, מותר לטלטלו מחמה לצל כדי שלא תשבר או שלא תיגנב, דגם זה מיקרי לצורך גופו כיוון שרוצה להשתמש בכלי היום.

והנה איתא במשנה בביצה (יד, ב): "משלחין כלים בין תפורין בין שאינן תפורין ואע"פ שיש בהן כלאים והן לצורך המועד, אבל לא סנדל המסומר ולא מנעל שאינו תפור וכו'". ובגמ' (טו, א) "אמר אביי, סנדל המסומר אסור לנעלו ומותר לטלטלו, אסור לנעלו משום מעשה שהיה, ומותר לטלטלו מדקתני אין משלחין, דאי ס"ד אסור לטלטלו, השתא לטלטולי אסור משלחין מבעיא?!" וברשב"א (ד"ה מותר) כתב: "ודווקא לצורך גופו ולצורך מקומו כדאמרינן בהדיא בפרק במה אשה יוצאת. וא"ת א"כ פשיטא לטלטלו אסור אלא לצורך גופו ולצורך מקומו, לשלחו מבעיא, י"ל דלשלחו נמי היינו לצורך גופו שחברו שמח ונהנה בדבר".

ומבואר מהרשב"א שכששולחים כלי שמלאכתו לאיסור לחברו, גם זה נחשב טלטול לצורך גופו, דכשמקבל חברו ושמח בכך גם זה מיקרי לצורך גופו, ואע"פ שאין מטלטל לצורך שימוש בגוף הכלי מיקרי טלטול לצורך גופו. וכן כתבו התוס' בשבת (ס, א ד"ה לא). ובשש"כ (פ"כ הערה כח) הביא ראיה נוספת מהתוס' בעירובין (סט, א ד"ה כיון) דטלטול כלי שמלאכתו לאיסור לצורך התינוק שיטייל וישחק בהם שרי, דהווי כלצורך גופו, דע"י שישתוק הקטן יגרום שיהיה שקט בבית, ואע"פ שאין הקטן משתמש בכלי כלל הווי כלצורך גופו [וע"ע בזה בשו"ת משנה הלכות ח"ו סי' ע"ד]. ובהגהות הגרע"א (סי' ש"ו על דברי המג"א ס"ק ט"ו, ונדפסו דבריו בעין הגליון) כתב: "ומדברי תוס' שבת דף ס' ד"ה לא בסנדל וכו' שכתבו דשילוח לחבירו משום שמחת יו"ט מקרי צורך גופו, עיי"ש, אמרתי להתיר לשלוח לחתן ביום חתונתו בשבת נרות כסף שלא הדליקו

ואשר יראה בזה, דהנה כבר חקר בספר מנוחת יעקב, אי מוקצה מחמת חסרון כיס הווי כהקצאת הגברא מהחפץ או הווי דין בהחפצא, דהיינו החפץ נעשה מוקצה משום שאינו נועד לשימוש. ולכאורה אי הווי כהקצאת הגברא מהחפץ דמסיח דעתו מהחפץ, ודאי שההקצאה היא על טלטול החפץ, דאם ההקצאה היא מתשמיש, אין זו סיבה לאסור טלטולו, ואולם אי מוקצה מחמת חסרון כיס הווי דין בחפצא, אז ודאי שהקפידא היא על שימוש הכלי, דנתבטל מהחפץ שם הכלי משום שמקפיד שלא לעשות בו תשמיש אחר. ולכאורה זוהי מחלוקת השו"ע והמ"ב, והרא"ש עם בנו הטור.

ואם כנים דברינו, הרי שלפ"ז יבואר שפיר דהב"י לשיטתו דאסר לטלטל מוקצה מחמת חסרון כיס אפילו לצורך מקומו ואפילו בטלטול מהצד וכלאחר יד, דהפשט הוא שנפקע ממנו שם כלי מחמת קפידתו שלא להשתמש בו תשמיש אחר. ואולם התהילה לדוד ס"ל דטלטול מן הצד לא גריע ממוקצה מחמת גופו שהיתרנו, ואולי ס"ל דהווי רק הקצאת הגברא ולא דין בחפצא, ולפ"ז מבואר שפיר שיטת המ"ב שלא הצריך דין יחוד מקום במוקצה מחמת חסרון כיס, דאזיל בזה לשיטתו שכתב שהגדר במוקצה מחמת חסרון כיס הוא בהקצאת הגברא שיקצהו מלטלטל את החפץ, ולמ"ד דס"ל דבעינן ייחוד מקום י"ל דס"ל דמוקצה מחמת חסרון כיס הווי דין בחפצא, שהחפץ אינו נועד לשימוש ולכן מייחד להו מקום.

אך נראה דחקירה זו אינה נכונה, דלא מבואר בהדיא שהמ"ב חולק בזה על השו"ע, וכמו כן אמאי הטור לא ס"ל כהרא"ש, ועוד קשה דלפ"ז מה ההבדל בין מוקצה מחמת גופו לבין מוקצה מחמת חסרון כיס.

ואשר על כן יש לומר דוודאי במוקצה מחמת חסרון כיס לא נתבטל שם הכלי, אלא לעצם שם הכלי יש שימוש, אבל הקצאת הגברא מהכלי בשבת מונעת לטלטלו. משא"כ במוקצה מחמת גופו לא שייך שם כלי גם בשאר ימות השבוע.

ולפ"ז י"ל דוודאי תלינן שהגברא מקצה דעתו מהחפץ, ומה שס"ל להפמ"ג שאסור לטלטלו אפילו טלטול מן הצד וכלאחר יד, י"ל דגדר טלטול מן הצד הוא שמתלטל את המוקצה ע"י חפץ של היתר בלא לאחוז את המוקצה כלל, וס"ל להפמ"ג דכל עיקרו ומהותו של מוקצה מחמת חסרון כיס הוא בהקצאת הגברא שגורמת שלא יטלטלו את החפץ, וממילא לא פלוג בזה, אך התהלה לדוד ס"ל דטלטול מן הצד הווי טלטול צדדי שאינו קשור לחפץ וס"ל דיש להתיר. ומש"כ הנזירות שמשון דיש להתיר לטלטל מוקצה מחמת חסרון כיס לצורך מקומו, י"ל דס"ל שהוא כלי שיש עליו דינים של הקפדה וכו' אך לצורך מקומו לא חשיב שאינו מקצה דעתו מהכלי, דאינו משתמש במקום שבו הכלי מונח, והב"י ס"ל דכיוון דחלה הקצאת הגברא מהכלי, ההקצאה אף לצורך מקומו.

ובעניין דינא דייחוד מקום הסביר והגדיר את הדברים בשלמי יהונתן (ח"א עמ' ח ואילך), ונסביר דבריו בתוספת נופך בע"ה, ויתבאר בדרך זו הסבר המחלוקת שהבאנו לעיל בין השו"ע והרא"ש לבין המ"ב והטור.

דנה איתא בשבת (קכג, א): "הכל מודים בסיכי זיירי ומזורי דכיון דקפיד עליהו מייחד להו מקום, ה"נ מייחד להו מקום". ויש להסביר בתרי גווני לישנא ד"מייחד להו מקום": א) דמייחד להו מקום הווי סימן, דהיינו שמקפידים על חפץ זה ולכן ממילא ייחדו לו מקום; ב) דמייחד להו מקום הווי סיבה, דהיינו שהחפץ השלים את הקצאתו כשייחדו לו מקום, ז"א ייחוד המקום הוא הסיבה להקצאת הגברא מהחפץ.

והנה איתא בשבת (מה, א) דר"ש מודה בגרוגרות וצימוקין שהעלן לגג לייבשן דהויין מוקצה, דאע"פ שלר"ש לא מקצי איניש מדעתיה מידי דחזי ליה, אך בגרוגרות וצימוקין ודאי אסח דעתיה מהם, ובראשונים מבואר (רש"י ורמב"ם כפי שצ"ח השלמי יהונתן שם), שכל מה שמועיל הקצאת הגברא בדינא דגרוגרות וצימוקין הוא משום דאיכא תרתי: א) לא חזו, ב) דחייה בידים וממילא מקצה מדעתו. ומבואר דייחוד מקום הוא הגורם להקצאת החפץ.

ומעתה יש לשאול, אמאי לא הזכירו הראשונים דינא דייחוד מקום במפורש, והרי קיי"ל כר"ש במוקצה. וצ"ב. ותירץ השלמי יהונתן, דבאמת היא גופא, דעצם ההקפדה שמקפיד לא להשתמש בזה היא הדחייה בידים, דבדחייה בידים אין עניין של עשיית מעשה בפועל, אלא עצם ההחלטה לא להשתמש בחפץ בשבת הווי כהקצאת החפץ. והביא ראיה מרש"י (ביצה כד, ב ד"ה אם יש) שכתב שפירות מחוברין חשיבי דחייה בידים "מדלא לקטן מאתמול", ומבואר דא"צ מעשה כדי שיהא דין של דחייה בידים, אלא עצם זה שמקפיד על שלימות החפץ שלא יפגם חשיב הקצאת מוחלטת.

ולפי"ז אפשר לומר דזה שמייחד מקום לחפץ אין זה סיבה להקצאת החפץ, אלא הווי סימן בעלמא, דא"צ מעשה בידים שיהיה ייחוד שמייחד לא להשתמש בזה בשבת, אלא בעינן רק להסכמה. ועיין רש"י (שבת קכג, א ד"ה מייחד להו מקום) שפירש "מקצה להו בידים", ולפי דברינו אין זה צריך להיות על ידי עשיית מעשה אלא בעינן להסכמה מוגמרת, וממילא מש"כ מייחד להו מקום הווי רק כמילה מושאלת דאין צריך מעשה אלא בעינן להסכמה, ומדויקים דברי רש"י. כמו כן מדויקים הדברים בלשון הטור שכתב "דהוה ליה כאילו הקצם כיוון שמקפיד עליהם", וצ"ב מה פירוש המילים "כאילו הקצם". ולפי מש"נ צ"ל דכמו הקצאה בידים של דחייה שכיון שמקפיד הווי כהקצאה שגם ייחוד מקום הווי כהקצאה, רק במוקצה מחמת חסרון כיס בעינן להסכמה מוגמרת גם

מדעתו של האדם שאע"פ ששם כלי עליו מקצה דעתו ממנו. וממילא מש"כ הביאור הלכה (ר"ס ש"ח) צ"ל דלאו דווקא, וכמש"נ.
ומש"כ השו"ע דההקצאה היא שלא לעשות בהם תשמיש אחר, י"ל דהקפידא היא על השימוש, וא"צ קפידא על הטלטול.

לסיכום:

כלי שראוי לשימושי היתר מסוימים אלא שבעליו של החפץ מקפידים על שימוש נקרא מוקצה מחמת חסרון כיס.

מוקצה מחמת חסרון כיס אסור לטלטלו בין לצורך גופו ובין לצורך מקומו. העיקר להלכה, שמוקצה מחמת חסרון כיס אינו צריך ייחוד מקום כתנאי להקצאת החפץ והסחת דעתו ממנו. וראה בשער הציון (סי' ש"י ס"ק י"ט) שהביא דעת הנזירות שמשון שבעינן ייחוד מקום, אך מדברי המ"ב מוכח שלא נקט כן.

מסקנות ביניים לענין טלטול המכונית או האופנוע בשבת

לכאורה יש לדון, אם המכונית נחשבת כמוקצה מחמת חסרון כיס משום שהבעלים מקפיד על מכוניתו ששווה כסף רב, וכן על תזוזת המכונית שמא תינזק, וכמו שכתב המ"ב (סי' ש"ח סק"ח) בתיבה שמקפיד עליה שלא להזיזה שמא תינזק, ונחשבת מחמת כך כמוקצה מחמת חסרון כיס. וביאור לציון (להגרבי"צ אבא שאול זצ"ל, ח"ב פכ"ו הי"ד) כתב שהדבר פשוט שהמכונית היא מוקצה מחמת חסרון כיס ואסורה בטלטול בשבת. אמנם דעת מרן עט"ר הגאון ר' יוסף שלום אלישיב שליט"א, שמכונית נחשבת ככלי שמלאכתו לאיסור, לפי שהפעלתה והנסיעה בה נחשבת ככלי שמלאכתו לאיסור.

אלא שגם אם נאמר שמכונית ואופנוע חשיבי כלי שמלאכתו לאיסור, עדיין יש לברר: א) שמא מכונית או אופנוע נחשבים כלי שמלאכתו לאיסור שאין בו מלאכת היתר, ויש בזה נפק"מ לדינא, ויכתב בזה להלן. ב) כיוון שטלטול האופנוע או המכונית לצורך מקומם בנדו"ד הוא עבור הנכרי, שהוא זה שזקוק למקומם, יש לדון האם מותר לטלטל כלי שמלאכתו לאיסור לצורך הנכרי [והנה הבאנו לעיל באות ד' דהגאון רע"א דהתיר לשלוח לחתן ביום חתונתו בשבת נרות כסף שלא הדליקו בהם באותו שבת, דמשום שמחת החתן מיקרי צורך גופו. ומוכח שאף אם אין שימוש בגופו של הכלי נחשב כטלטול לצורך גופו, משום שהמשתמש שם בכך. ולפי"ז הסתפקתי, שמא גם אם אין היתר לטלטל המכונית לצורך הנכרי, מ"מ אולי יהיה מותר לטלטלה כדי שהגוי לא יבזהו ויכפישו וכו', וא"כ מיקרי טלטול לצורך ישראל. ויש לעיין בזה]. ג) יש לדון אם

הותר טלטול כלי שמלאכתו לאיסור לצורך גופו כשיש לו כלי היתר להשתמש בו. ובענייננו, אם יש לפנינו נכרי, האם מוטלת עליו חובה לומר לנכרי שיטלטל את המכונית או האופנוע ואז לא נצטרך לטלטל את המכונית או שאין צורך בכך. ויבואר כל זה בע"ה להלן.

ו. טלטול כלי שמלאכתו לאיסור לצורך גופו כשיש לו כלי היתר להשתמש בו

כתב המ"ב (סי' ש"ח ס"ק י"ב): "כלי שמלאכתו לאיסור מותר לטלטלו בין לצורך גופו – ומיירי שאין לו כלי היתר לתשמיש זה, דאי לאו הכי אין לו להשתמש בכלי זה". ומקור דבריו מהגמ' בשבת (קכד, א): "אמר רבה, ממאי, דילמא לעולם אימא לך לאחר התרת כלים נשנו, קנים טעמא מאי, משום איעפושי, בהאי פורתא לא מיעפש, מקלות אפשר כר' אלעזר וכו'". ודעת ר' אלעזר (פסחים סד, א ושבת קכג, ב) "מקלות דקין חלקין היו שם, ומניחו על כתפו ועל כתף חברו ותולה ומפשיט, ר' אלעזר אומר ארבעה עשר שחל להיות בשבת מניח ידו על כתף חברו ויד חברו על כתפו ותולה ומפשיט", וס"ל לרבה שמכיוון שיכולים לתלות ולהפשיט בלא טלטול המקלות, אסור לטלטל המקלות, ורבה לשיטתו דלא התירו לטלטל כלי שמלאכתו להיתר מחמה לצל, אלא לצורך גופו ומקומו. וא"כ כיון שיכול לוותר על טלטול המקלות, אע"פ שצריך לטרוח יותר, מ"מ לא הווי טלטול לצורך גמור וכמטלטל מחמה לצל הוא ואסור. והסיק מזה המ"ב, דכ"ש בזה שהוא כלי שמלאכתו לאיסור.

והנה השו"ע (סי' ש"ח סעי' י"ד) פסק: "מנעל חדש מותר לשמטו מעל הדפוס, אע"פ שמלאכתו לאיסור, כיון דשם כלי עליו, מותר לטלטלו לצורך מקומו". וכתב הט"ז (ס"ק י"ג): "דשם כלי עליו, פירוש הדפוס הוא כלי שמלאכתו לאיסור, כיון דשם כלי עליו מותר לטלטלו לצורך מקומו וכו', ונראה דאם היה רפוי א"צ שישמוט המנעל ממנו אלא נוטל הדפוס מן המנעל כמ"ש בסמוך גבי חלוק [ר"ל גבי הגמ' בשבת (קמ, א) האי כיתניתא משלפו לדידה מקניא שרי וכו', ונפסק להלכה סי' ש"ח סט"ז] באם יש בתוכו כלי, אלא דכאן שמיירי בחדש שהוא מהודק שפיר א"א ליטול הדפוס אא"כ שומט המנעל, ולהכי נקט שומטו במנעל". ומפורש בדבריו, שאם יכול לשמוט הדפוס מהמנעל, משמיטו וא"צ שישמוט המנעל מהדפוס, וס"ל להט"ז דגם אם אפשר לו לטלטל את כלי ההיתר, שרי לכתחילה לטלטל כלי שמלאכתו לאיסור לצורך גופו. וכ"כ ג"כ המחצית השקל (ס"ק כ"ז) וז"ל: "וה"ה איפכא, כשרוצה להוציא הדפוס מתוך המנעל, ג"כ מותר וכו'". וכ"כ בדרישה (סק"ו) בתירוץ הראשון, וכן ס"ל להשו"ע הגר"ז (סעי' י"ד), וכ"כ בתוספת שבת (פתיחה לסי' ש"ח בסופו ד"ה

ואגב), וז"ל: "גם נתבאר בסימן זה (סעיף טז) דכלי שמלאכתו לאיסור דשרי לטלטלו לצורך גופו ומקומו, בזה התירו חז"ל אף אם אפשר לטלטל בענין אחר בהיתר גמור". ובהאי דינא כתב המ"ב (סי"ק נ"ז): "ה"ה דמותר לשמט הדפוס מתוך המנעל, בין שהוא תקוע בו בחוזק ובין ברפוי, והאליה רבה מפקפק ברפוי, דלמה יטלטל הדפוס, טוב יותר שישמיט המנעל מעליו אחרי שהוא רפוי ולא יטלטלנו בידיים, ובמקום שקשה להשמיט המנעל בודאי אין להחמיר". ומבואר דהמ"ב ס"ל בריש דבריו דמותר לשמוט הדפוס מתוך המנעל, למרות שאפשר היה לשמוט המנעל מהדפוס בדרך היתר. וצ"ב, דלכאורה סתרי דבריו אהדדי.

ואולי יש לפרש, דבריש דבריו כתב המשנ"ב: "לפי טעם זה הוא הדין דמותר לשמט" וכו', ואלו הם דברי הט"ז. ואח"כ כתב: "ואליה רבה" וכו'. ומלשונו נראה, שמסתייג מדברי הט"ז ומסכים לדעתו של האליה רבה. ולפי זה מיושב גם מה שנשאר בצ"ע על המשנ"ב בשו"ת תפלה למשה ח"א סי' י"ז]. ודוחק קצת.

והנה המ"ב ס"ל דמקלות הווי כלי שמלאכתו להיתר וס"ל לר"א שאסור להשתמש במקלות וכ"ש בכלי שמלאכתו לאיסור. והעירו ע"ז (עיין בשו"ת תפלה למשה שם, ובחידושים וביאורים עמ"ס שבת סי' י"ב סק"ז, ובשו"ת שבט הלוי ח"ח סי' נ"א), דהמקלות הם מיוחדים להפשטה והווי כלי שמלאכתו לאיסור, יעו"ש מה שתירצו בזה. ולפענ"ד המעיין במ"ב יבחין בלשונו הזהב שכתב: "מקלות אפשר כדרכי אלעזר, הרי דאף שמוכנין היו לזה מערב שבת דדקין וחלקין היו שם", ומבואר דאותם מקלות היו מיוחדים לכבוד שבת והווי ככלי שמלאכתו להיתר ופשוט (וראה בהגהות למ"ב של הגאון הרב אברהם דוד ליואי שליט"א בספר הערות וביאורים למ"ב משי"כ בזה).

ובשש"כ (פ"כ סעי' ח') פסק לדינא כהמ"ב, ואולם העיר (בהערה י"ט שם) וז"ל: "דיש להקשות על דברי המ"ב, דאין הלכה כר"א שם, וצ"ע". ובשו"ת באר משה (ח"ח סי' ע"ה) ציין לדברי המאירי (קכג, ב ד"ה הפסק) שכתב: "ואם היה שבת מניח ידו על כתף חברו ויד חברו על כתפו ותולה ומפשיט, ואע"פ שהמקל ראוי לטלטל, הואיל ואפשר בכך לא הקלו, ויש חולקים בזו מצד שחכמים לא הודו בה, וכן נראין הדברים". ומבואר שמסכים להלכה כדעת חכמים, והרמב"ם (פ"א מקרבן פסח הט"ז) פסק: "חל י"ד להיות בשבת, כמעשהו בחול כך מעשהו בשבת", ולא כתב שבשבת מניח ידו על כתף חברו ויד חברו על כתיפו, ומבואר דלא ס"ל כר"א. וצ"ע בדעת המ"ב, אמאי נקט כר"א ולא כחכמים.

והנראה בזה, דהנה העיר בשו"ת תפלה למשה הנ"ל, דלכאורה יוצא שמחלוקת ר"א וחכמים היא מחלוקת רבה ורבה בעניין טלטול כלי שמלאכתו להיתר מתמה לצל, ולא שמענו כעין זה, וצ"ב.

והנה הרמב"ם בפירוש המשניות (פ"ה דפסחים מ"ט) פירש דטעם חכמים הוא משום דאין שבות במקדש ולכן חלוקים חכמים על ר"א, אבל לדינא מודים חכמים ליסוד ר"א, דבלא הטעם של אין שבות במקדש, אין היתר לטלטל את המקלות, דאע"פ שיצטרך לטרוח מעט, אסור לו לטלטלו. וכן כתב המאירי בפסחים, ודלא כמשי"כ בשבת [וממילא מה שכתב הבאר משה בשם המאירי נפרך ע"י המאירי עצמו בפסחים דאין מחלוקת בין חכמים לר"א].

ואמנם יש להעיר עוד בזה, דהנה איתא שם בגמ': "קנים טעמא מאי, משום איעפושי, בהאי פורתא לא מיעפשי". וכתב בהגהות רא"ם הורביץ זצ"ל: "דיש להוכיח מכאן לדין בכלי שמלאכתו לאיסור שאין לטלטל לצורך גופו היכא דאפשר בלאו הכי". ואמאי לא הוכיח המ"ב מדין קנים, ויצא להוכיח דווקא מדינא דמקלות, וצ"ע [אמנם בספר ביכורי אברהם (סי' ל"א, והו"ד בילקוט יוסף עמ' תיד) כתב שגם כוונת שער הציון להוכיח מקנים, ומשי"כ מקלות הוא לאו דווקא].

לסיכום:

א. לדעת המשנה ברורה כל מה שהתירו לטלטל כלי שמלאכתו לאיסור לצורך גופו הוא דווקא כשאין לו כלי היתר להשתמש בו.

ב. בשו"ת באר משה (ח"ח סי' ע"ה) כתב, "דמותר לטלטל כלי שמלאכתו לאיסור לצורך גופו ולצורך מקומו גם אם היה אפשר לעשות הכל באופן אחר, כי כלי שמלאכתו לאיסור לצורך גופו ולצורך מקומו הותרה, ואין כאן שום איסור בדבר, ויש לו על מי לסמוך וכדין וכהלכה עושה, והמחמיר יכול להחמיר לעצמו ואין מזניחים אותו". וכן פסק לדינא גם הגאון הרב עובדיה יוסף שליט"א (ילקו"י עמ' תיד).

מסקנות ביניים לענין טלטול מכונית או אופנוע בשבת

נסתפקנו, כשאפשר לבקש מהגוי שהוא יטלטל את המכונית, האם מותר אז לטלטל את המכונית ע"י הישראלי. ולכאורה י"ל, דהמשנ"ב (סי' ש"ח ס"ק י"ב) הסיק שאם יש לו כלי היתר אסור לטלטל כלי שמלאכתו לאיסור. והוכיח דבריו מגמ' בשבת (קכד, א) יעו"ש. ואולם, בשו"ת אג"מ (ח"ח סי' כ"א) דייק מלשון המ"ב, דמשי"כ "שאין לו כלי היתר" דר"ל שאין לטרוח הרבה בהשגת כלי היתר, ורק אם נמצא בקירוב מקום בלי טירחא רבה יש לו להשתמש בכלי היתר ולא בכלי שמלאכתו לאיסור, ומסתבר דאף כשיכול לשאול אצל אחד מותר בכלי האיסור, דלא כתב המ"ב שאין יכול להשיג, אלא כתב שאין לו.

ובקונטרס בית דוד (קונטרס המוקצה עמי כ"ג) הסיק הרב מיכאל ארנפלד שליט"א, שמה שכתב המשני"ב שאם יש לו כלי היתר אסור להשתמש בכלי האסור, הוא מפני דאז אין הוא בגדר צריך לגופו, דהרי עכשיו אין לו צורך בו דיש לו כלי היתר, אבל כשצריכים לפנות את המכונת ואפשר ע"י נכרי לא שמענו שאסור ליהודי לטלטל לצורך מקומו, יעו"ש מה שהרחיב עוד בזה. ואמנם בנידון דידן ודאי שאם נמצא הנכרי ויכול לטלטל, יש לבקש ממנו שיטלטל, דקיים איסור מראית עין וזילותא דשבת כשמטלטל הישראל את המכונת, ושכן דעת מרן עט"ר הגרי"ש אלישיב שליט"א. וע"ע בקונטרס הנ"ל שהוסיף הגאון הרב יצחק זילברשטיין שליט"א שקיים כאן איסור נוסף של טירחה עפ"י מש"כ במשני"ב (סי' של"ג ס"ק י"א), ולכן יטלטלו את הרכב ע"י נכרי, ואולם אם הנכרי יזמין שוטרים יהודים שיזיזו את המכונת, יתכן שעדיף שיעבור על איסור טירחה כדי למנוע מהשוטרים איסור חמור של הבערה בשבת, אם הוא היה פושע בזה שחסם במכונתו את הדרך בפני הנכרי.

ז. טלטול כלי שמלאכתו לאיסור שאין בו מלאכת היתר

ומעתה יש לדון האם המכונת והאופנוע נחשבים ככלי שמלאכתו לאיסור שאין בו מלאכת היתר, או שמא נחשבים ככלי שמלאכתו לאיסור שיש בו מלאכת היתר. ויש בזה נפק"מ למעשה. דהנה איתא בשבת (לו, א): "כשם שמטלטלין את השופר, כך מטלטלין את החצוצרות". אזלא ברייתא כר' שמעון דלית ליה מוקצה, ודעת ר' יהודה דשופר מיטלטל וחצוצרות אינן מטלטלין. ופירש רש"י (לה, ב ד"ה והתניא): "שופר מיטלטל, לפי שכפוף ראשו וראוי לשאוב בו מים ולשתות התינוק, וחצוצרות פשוטה ואינה ראויה אלא לתקוע, והוי דבר שמלאכתו לאיסור ואסור משום מוקצה". ולהלן (לו, א) פירש רש"י (בד"ה הי"א) דאליבא דר' יהודה שופר מיטלטל משום שתורת כלי עליו וחצוצרות אינן מיטלטלין דמוקצה הוא. וכן פירש המאירי בביאור הסוגיא.

ולפי ר"ש שהלכה כמותו במוקצה בשבת (כדאיתא בשבת קנז, א) מותר לטלטל כלי שמלאכתו לאיסור לצורך מקומו אע"פ שא"א להשתמש בכלי בשבת למלאכת היתר. וכרש"י פירש ג"כ הרשב"א בסוגיין וז"ל: "והלכך שופר שמגמעין בו מים לפעמים לצורך גופו ולצורך מקומו שרי, אבל חצוצרות שאינה ראויה לגמע מים כלל ומיוחדת היא לתקיעה דאסורה, הו"ל כמיטה המיוחדת למעות, ואסירא". והרשב"א לשיטתו (בדף קנד, ב) דאיתא שם בגמ': "אמר רב הונא, היתה בהמתו טעונה כלי זכוכית, מביא כרים וכסתות ומניח תחתיה ומתיר החבלים והשקים נופלים. והאנן תנן נוטל את הכלים הניטלין בשבת, כי קאמר רב הונא בקרני דאומנא דלא חזיא ליה. והא קמבטל כלי מהיכנו, בשליפי

זוטריי". וכתב שם הרשב"א: "ונראה לי דאלו היו שליפי רברבי מוטלין על גבי כרים וכסתות אי נמי על גבי קרקע והוא צריך למקומן, מטלטלין לצורך מקומן". ומבואר דדעת הרשב"א דאע"פ ששליפי רברבי אין בהם מלאכת תשמיש המותרת לצורך גופן, אך מ"מ שם כלי אינו בטל מהם ומותר לטלטלין לצורך מקומן. וכן כתב הרשב"א בתשובותיו (ח"א סי' תר"ו) וז"ל: "כל מוקצה בין מחמת איסור בין מחמת מיאוס, כל שיש תורת כלי מותר לטלטלו לצורך גופו ולצורך מקומו". וכן דעת ר"ת בתשובה בספר הישר (סי' ב) וז"ל בסוף דבריו: "כללא דמילתא, לר"ש לית ליה מוקצה, שאע"פ שאינו ראוי למלאכה בשבת, אם כלי הוא מטלטלין ליה לצורך גופו ומקומו".

והנה התוס' בסוגיית דחוצרות ושופר פירשו, דר' יהודה אסר לטלטל חצוצרות, "דכיון דלא חזי למלאכת היתר אלא מעט, מקצה ליה לגמרי ממלאכת היתר, והוי כמטה שיחדה למעות והניח עליה מעות, דאמר רב יהודה א"ר דאסור לטלטלה וכו'". ומבואר דלר"ש שהתיר לטלטל כלי שמלאכתו לאיסור זהו בדווקא אם חזי מעט למלאכת היתר, אך אם לא חזי כלל למלאכת היתר אסור לטלטלו. וכן דעת הרמב"ן בסוגיית שליפי זוטרי, שכתב: "אבל השתא דאמרן דלא חזיאן כלל ולית בהו תורת כלי, שאינן ניטלין לא לצורך גופן ולא לצורך מקומן וכו'". וכן דעת בעה"מ בסוגיין.

והנה בתחילה היה נלע"ד דיסוד מחלוקתם הוא בגדר היתר טלטול של כלי שמלאכתו לאיסור, אי כלי שמלאכתו לאיסור הווי מוקצה או רק גזרת טלטול, דאם אינו מוקצה לא שייכים בו הכללים של הלכות מוקצה, ומה איכפת ליה איזה שימושים נעשים בכלי שמלאכתו לאיסור, דעיקר ההיתר טלטול הוא משום שיש בו שם כלי. אבל אי נימא דיש בו שם מוקצה אלא שהתירו לטלטל לצורך גופו מוקמו, אז שמא י"ל דכדי שיחול על כלי שם כלי שמלאכתו לאיסור בעינן שיהיו בו שמושים המותרים בשבת בכלי שמלאכתו לאיסור.

ואולם בפשטות נראה דיש לפרש אחרת, ואין זה קשור ליסוד המחלוקת בראשונים אי כלי שמלאכתו לאיסור אסור לטלטלו אלא לצורך גופו ומקומו אי הווי מוקצה או אסור לטלטלו מצד גזרת טלטול. אלא הפשט בזה דגם אי נימא דכלי שמלאכתו לאיסור אינו מוקצה, עכ"פ אם אין בו מלאכת היתר ס"ל להתוס' וסיעתם דלא הווי כלי שמלאכתו לאיסור, דלא מתקיימים בכלי התנאים לכלי שמלאכתו לאיסור וחשוב כשברי כלים שהם מוקצה מחמת גופן. והרשב"א וסיעתו ס"ל דאע"פ שחסר בתנאים של כלי שמלאכתו לאיסור, אך עכ"פ עדיין שם כלי חל עליו וחסר בו בחלות שם של מוקצה, דכדי שיחול שם מוקצה בחפץ בעינן להקצאה מוחלטת של החפץ. ובהיותי אצל מרן עט"ר הגרי"ש אלישיב שליט"א אמר לנו דהעיקר כפירוש זה, ואין לקשור יסוד כלי

שמלאכתו לאיסור אי יש לו תורת מקוצה או רק גזרת טלטול, אלא אי יש היכי תימצוי לעשות שימוש בכלי או לא. וע"ע בתהלה לדוד (סי' רס"ו אות ח') שביאר מחלוקת זו, וראה ג"כ משי"כ בזה בשו"ת אבני נזר (ח"א סי' נ"ה ובח"ב סי' ת"א). וע"ע בשו"ת תפלה למשה (ח"א סי' ט"ז).

ולעניין הלכה, המג"א (סי' ש"ח ס"ק י"ח) נקט לדינא שפתילה חשיבא ככלי, והוסיף דלכן שרי לטלטל לצורך גופו ומקומו את הפתילה. וכתב: "וני"ל שמכאן מרגלא בפומי דאינשי דמותר לטלטל נר שלם של חלב או שעוה, ומ"מ טועין הן, דאינו מותר אלא כשצריך לו לדבר היתר, כמו שכתוב סעיף ג"י. וכ"כ הפמ"ג (א"א ס"ק י"ח). ואולם החזו"א (או"ח סי' מ"ד ס"ק י"ג) נקט שאין בנר שום תשמיש לגופו, וכן כתב ערוך השולחן (סי' רע"ט ס"א), וכן דעת המור וקציעה (הו"ד בשערי תשובה ס"ק ט"ז ומשני"ב ס"ק ל"ד).

והנה בדברות משה (עמ"ס שבת ח"א עמ' תקלד) העיר על המג"א וציין לבגדי ישע על המרדכי שהביא מהשלי"ה ס"פ דכירה (אות ט"ז) שכתב בשם המהרש"ל, "דנראה דנר קנדיל אפילו לא הודלק בשבת אסור לטלטל, דהא מלאכתו לאיסור, ולא שייך למישרי משום צורך גופו או מקומו". ומהמג"א משמע דלא כהמהרש"ל, דלדעת המהרש"ל לאו כלי הוא, ובמשנ"ב (ס"ק ל"ד) כתב דרק המור וקציעה מחמיר בזה, ואישתמיטתיה דכבר קדמוה מהרש"ל והשלי"ה, וכתב הגרמ"פ זצ"ל דאם המג"א היה רואה שהמהרש"ל והשלי"ה אוסרים לא היה חולק עליהם, יעו"ש.

ובמשנ"ב (ס"ק ל"ד) הביא כל לשון הגר"ז (סי' ש"ח סל"ג), ומבואר דס"ל להמשנ"ב כהרשב"א וסיעתו דאף כלי שמלאכתו לאיסור שאין בו מלאכת היתר שרי לטלטלו לצורך גופו או מקומו. וראה שער הציון (סי' רע"ט סק"ד), וראה עוד בתהלה לדוד (סי' רס"ו אות ח' וסי' ש"ח אות י').

ובשלמי יהונתן עמד על סתירה בדעת המשנ"ב, דהנה בסימן תרנ"ח (ס"ב) פסק הרמ"א שולוב בשבת הווי כאבן שאין לו תורת כלי כלל, וכתב שם במשנ"ב (ס"ק ד): "ולא דמי לשופר דשרינן (בסו"ס תקפ"ח) לטלטלו לצורך גופו ומקומו, דשאני התם דהוי כלי וראוי לאיזה דבר כלשאו"ב בו וכדומה, משא"כ הכא דעץ בעלמא הוא". ומבואר שבעינן למלאכת היתר כשאיבה וצ"ע. ותירץ דבכלי שמלאכתו לאיסור איכא תרתי: א) כלי שמלאכתו לאיסור שאינו ראוי למלאכת היתר בשבת כלל, ב) כלי שמלאכתו לאיסור שקיימת אפשרות להשתמש בו שימוש המותר בשבת. וממילא פתילה היא כנר, שאם מדליקין אותה מע"ש ודאי משמשת בשבת. אבל בלולב לא קיימת אפשרות שימוש המותר בשבת, ויתחדש חידוש שכל כלי שמלאכתו להיתר שאין בו מלאכת איסור, אם קיימת אפשרות

לעשות שימוש המותר בכלי בשבת וכגון ע"י הפעלתו מע"ש, יש להקל לטלטלו לצורך מקומו, אך אם לא – הווי כמוקצה מחמת גופו.

לסיכום:

לעניין הלכה, שאלתי למרן עט"ר הגאון הרב יוסף שלום אלישיב שליט"א ואמר לנו דכיוון שקיימת מחלוקת ראשונים בדין זה – יש להחמיר, ולא לטלטל כלי שמלאכתו לאיסור שאין בו מלאכת היתר. רק במקרה של צורך גדול, כחולה וכדומה, יש להקל לטלטל.

מסקנות ביניים לענין טלטול המכונית או האופנוע בשבת

יש לחלק בין מכונית לבין אופנוע. מכונית נחשבת ככלי שמלאכתו לאיסור שיש בו מלאכת היתר, משום שבנוסף לשימושי האיסור שבה, היא מיועדת לאחסנת כלים וחפצים. וכמו כן אפשר לפתוח את דלת המכונית בשבת אם לא נדלקת מנורה עם פתיחת המכונית, דהדלת נחשבת כלי שמלאכתו לאיסור ומשום שהיא חלק מהכלי. וכן כתב בספר טלטולי שבת (עמ' ב') בשם הגאון הרב משה פיינשטיין זצ"ל, "דעצם המכונית אינה מוקצה, דכשהיא בחצרו רגילין להשאיר שם דברים". וכן התיר הגאון הרב עובדיה יוסף שליט"א לישן בתוך מכונית לקבוצת מטיילים שלא מצאו מקום לינה בשבת (ילקו"י ח"ד עמ' שכד הערה ז). אמנם בהשלמי יהונתן (ח"ג קונטרס בירורי הלכות סימן ז) דן אם יש לאסור את הורדת ידית המעצור בשבת, דא"כ יש לדון את המכונית ככלי שמלאכתו לאיסור שאין בו מלאכת היתר.

ואמנם לגבי אופנוע, דעת מרן עט"ר הגאון הרב יוסף שלום אלישיב שליט"א שהאופנוע נידון ככלי שמלאכתו לאיסור שאין בו מלאכת היתר. והגם שאפשר לשבת עליו ובזה עושה פעולת היתר, מנהג העולם שאין יושבים על אופנוע אם אין נוהגים בו, ועל כן מותר לטלטלו רק בגופו או ע"י נכרי.

והנה יש לעורר נקודה נוספת. דהנה בשו"ת מנחת שלמה (ח"ב סי' ל"ד הערה ל"א עמ' קמג) כתב הגרש"ז אועירבך זצ"ל וז"ל: "אך מה שאמרתי שרובה או אקדח דינם ככלי שמלאכתם להיתר, נכון הדבר, כי הם עומדים בעיקר להטלת אימה ופחד, אך גם בזה אין שום חילוק בין אם יש בו מחסנית או לא". ולאור דברי הגרש"ז זצ"ל הסתפקתי באופנוע משטרתי החונה בפשיעה וחוסם את מעבר הכניסה לחנייה, אם משום שהאופנוע משטרתי ומאיים כביכול על העוברים ושבים שנמצאת במקום משטרה. אם ג"כ נחשב כלי שמלאכתו להיתר. ואמר לנו הגאון הרב יצחק זילברשטיין שליט"א, שלאור הנחת הגרש"ז יש לומר כן.

ח. טלטול כלי שמלאכתו לאיסור לצורך נכרי

המשנ"ב (סי' ש"ח ס"ק ל"ד) כתב דכלי שמלאכתו לאיסור אינו מותר בטלטול אלא כשצריך למקומו של הכלי או שצריך הישראל לגופו של הכלי להשתמש בו דבר המותר. והסיק הגאון הרב שלמה זלמן אויערבך זצ"ל (שלחן שלמה סי' ש"ח סעי' ז' אות ל"א), דאם מטלטל כלי שמלאכתו לאיסור לצורך הנכרי, אפשר שנחשב כצורך של אחר השבת ולכן אסור לטלטלו, ודייק כן מלשון המ"ב שכתב "או שצריך הישראלי". וכ"כ בשש"כ (פ"כ הערה כ'). וגם מרן עט"ר הגאון הרב יוסף שלום אלישיב שליט"א הסכים לדינו של הגרש"ז אויערבך זצ"ל, דטלטול מוקצה לצורך נכרי אפשר שנחשב כטלטול לצורך אחר השבת.

מסקנות ביניים לענין טלטול המכונית או האופנוע בשבת

אם הנכרי מבקש מאיתנו לטלטל את המכונית או את האופנוע עבורו אין נחשב הטלטול לצורכו של הנכרי אלא לצורכנו וכך השיב לנו מרן עט"ר הגאון הרב יוסף שלום אלישיב שליט"א וטעמו שאם לא נזיז את המכונית יכול להיות שיתבע אותנו ויבייש אותנו וכו' אז לכן הטלטול הוא אינו לצורך נכרי אלא לצורכנו.

ט. מסקנות לדינא – טלטול מכונית או אופנוע בשבת

דעת מרן עט"ר הגאון הרב יוסף שלום אלישיב שליט"א שמכונית נחשבת ככלי שמלאכתו לאיסור שיש בו מלאכת היתר, ואפשר לטלטלה לצורך מקומו. ולכן אם החנה את מכוניתו בצורה המונעת מהמכוניות לצאת מהחנייה, מותר לטלטלה. אמנם כבר כתבנו לעיל שדעת הגאון הרב בן ציון אבא שאול זצ"ל שרכב נחשב כמוקצה מחמת חסרון כיס.

דעת מרן עט"ר הגאון הרב יוסף שלום אלישיב שליט"א שאופנוע נחשב ככלי שמלאכתו לאיסור שאין בו מלאכת היתר, ומותר לטלטלו רק ע"י גופו.

כל זה הוא בעת שאין לפנינו נכרי. אבל אם יש לפנינו נכרי, יש לבקש ממנו שיטלטל, דקיים איסור מראית עין וזילותא דשבת כשמטלטל הישראל את המכונית, וכן דעת מרן עט"ר שליט"א. אמנם כתבנו בשם הגאון הרב יצחק זילברשטיין שליט"א, שאם הנכרי יזמין שוטרים יהודים שיזיזו את המכונית, יתכן שעדיף שיעבור על איסור טירחא כדי למנוע מהשוטרים איסור חמור של הבערה בשבת, אם היה פושע בזה שחסם במכוניתו את הדרך בפני הנכרי.